

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/40903>

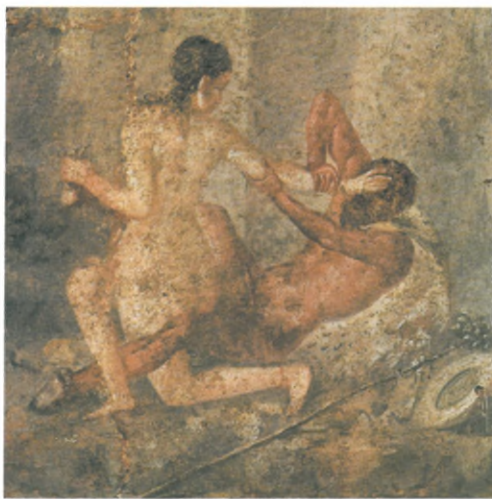
Please be advised that this information was generated on 2017-12-06 and may be subject to change.

afb. 1

Frescofragment van
een verleidingsscène,
eerste eeuw n. Chr.
APM 1674

afb. 2

Frescofragment met de verleiding van
een maenade door een sater,
eerste eeuw n. Chr. (foto Grant/Mulas)
Museo Nazionale te Napels, inv. 27.693

afb. 3

Frescofragment met de verleiding van
een hermafrodit door Pan
eerste eeuw n. Chr. (foto Grant/Mulas)
Museo Nazionale te Napels, inv. 11.0878

afb. 4

Verleiding van een hermafrodit door
Pan, marmeren beeldengroep uit de
eerste eeuw n. Chr.
Dresden, Staatliche Kunstsammlungen

KIJK ACHTER JE! EEN ROMEINSE WANDSCHILDERING VOL DREIGING TE AMSTERDAM

ERIC M. MOORMANN

In de gang die de Griekse en Romeinse afdelingen op de eerste verdieping van het Allard Pierson Museum van elkaar scheidt, hangen acht glazen kasten met daarin fragmenten van wandschilderingen en studelijsten (inv. 1667-1674). C.W. Lunsingh Scheurleer heeft ze in 1920 verworven van Paul Arndt uit München. Mogelijk heeft deze kunsthandelaar-archeoloog de stukken aangekocht tijdens reizen door Italië, want in alle gevallen zijn het Romeinse decoraties, en wel uit een periode vanaf de late tweede eeuw vóór tot eind eerste eeuw na Christus. De stukken hebben weinig aandacht van onderzoekers en publiek getrokken en zijn nog nooit aan de Vrienden gepresenteerd.

EEN VERRASSING

Op dezelfde wijze als bij scherven van Griekse vazen zitten er verrassingen tussen. Soms zijn ze te verbinden met wandschilderingen in Rome of Pompeii, al is geen van de brokken met zekerheid te lokaliseren. Toeschrijvingen gelukten evenmin mijn Nijmeegse leermeester Wim Peters die er een aantal van heeft onderzocht¹. Onlangs werd ik door een brokstuk met een figuratieve voorstelling gefascineerd (afb. 1). Op het paneel is een meisje te zien met een blote linker schouder; haar hoofd is naar achteren gewend en we zien een hoofdtooi, een paar plukjes haar daaronder en de rechter wang. Ze leunt met de linkerarm op haar met een rozerood kleed bedekte knie. In haar hand houdt ze een dunne staf met een granaatappel op de top en een lint eraan, waarschijnlijk een *thyrsosstaf*. De andere arm is voorwaarts gestrekt. De achtergrond is groenig en moet een landschap voorstellen. Lacunes in de figuur laten deze ondergrond doorschijnen en daaruit blijkt dat de schildering in twee technieken is vervaardigd: *al fresco* voor de ondergrond, *al secco* voor de gekleurde bovenlaag. Het attribueert, de haartooi, het naakte bovenlichaam en het landschap maken aannemelijk dat het om een maenade, een volgeling van Dionysos, gaat. Zo'n figuur heeft niet als ornament gediend, zoals sommige figuren op de panelen waarvan ik alleen een Egyptiserende gestalte op paneel APM 1667 uit de tijd van keizer Augustus noem². Een schildering uit een onbekend huis in Pompeii verschaft de oplossing: de figuur is het spiegelbeeld van een maenade die van achteren wordt benaderd door een op seks beluste Pan of sater (afb. 2). Ook dit meisje houdt een *thyrsosstaf* vast en rust met de elleboog op haar knie; met haar andere arm weert ze de man af. Voor hen staat een altaar met daarop een beeld van Priapos of Dionysos. Deze voorstelling is in de vroegste fase van de opgravingen gevonden en kreeg al gauw bekendheid vanwege de seksuele dimensie. Toen aan het begin van de 19de eeuw het *Gabinetto Pornografico* of *Segreto* werd ingericht in Napels, kwam het tafereeltje achter slot en grendel. Een boek van Louis Barré uit 1841 over deze verzameling bevat het volgende commentaar: "*C'est là sans doute une simple allégorie morale, ou plutôt, ici comme dans toutes les peintures de ce genre, le sujet n'est qu'un prétexte que le peintre a saisi pour étaler des nudités lascives aux jeux blasés d'un riche voluptueux.*"³

Ons fragment doet ook denken aan een andere seksuele ontmoeting in het Pornografisch kabinet, een schildering uit het Huis met de Epigrammen te Pompeii, waarop een meisje een sater wegduwt (afb. 3).

Waarschijnlijk is zij een hermafrodit, wat bevestigd wordt door de marmeren exemplaren van deze groep, bijvoorbeeld het beroemde beeld in Dresden (afb. 4). Deze overeenkomst is niet toevallig: vaker blijken kunstenaars in verschillende media dezelfde voortstelling te hebben uitgewerkt. Ook aan mozaïeken en reliëfversiering op Romeins aardewerk valt in dit verband te denken⁴.

CONCLUSIE

De conclusie is dat het stukje schildering in Amsterdam stamt uit een landschap met een maenade bedreigd door een sater. Het behoort tot een muurdecoratie uit de tweede helft van de eerste eeuw na Christus, waarschijnlijk Pompeii. Zulke voorstellingen werden niet als aanstootgevend beschouwd, in tegenstelling tot wat Barré beweerde, maar behoorden tot de geliefde pastorale, erotische en – in onze ogen – buitengewoon seksistische tafereeltjes die de huizen van alle Pompejanen, rijk en arm, sierden⁵. En nu sieren zij dus de gang vlakbij de directeurskamer van het Allard Pierson Museum. Beste Herman, in die kamer kom je niet vaak meer, in het museum hopelijk wel. Kijk nog eens even naar dit fragment: het zou in de eerste succesvolle tentoonstelling die jij hebt samengesteld, die over *'Een Romeins huis in Amsterdam'* uit 1978, niet hebben misstaan als onderdeel van een figuratieve voorstelling in het midden van een wanddecoratie. Omdat het meisje zit opgesloten in een gipsplaat, is ze toen niet naar voren getreden. Moge zij bij dezen alsnog als kleine hommage van mij aan jou een klein moment jouw aandacht vragen. Ze staat er gekleurd op, genoeg om die attentie waard te zijn •

SUMMARY

The fragments of wall paintings, inv. no. 1674 (fig. 1), show part of a sexual scene from the second half of the 1st century AD. The whole image can be reconstructed by comparison with a mirror version in Naples (fig. 2). These and other pictures of sexual aggression (fig. 3) were popular as house decoration. Sometimes the same theme was depicted in different materials (figs. 3-4). These fragments have been painted in a mixed technique: fresco for the underground landscape, secco for the maenad.

¹ W.J.Th. Peters, Antieke kunst in Nederlandse musea: fragment van een Romeinse wandschildering in het Allard Pierson Museum te Amsterdam, *Hermeneus* 35 (1963) 92-93 [over de gevleugelde gestalte uit Boscoreale, inv. 1402]; idem, Roman Mural painting in the Allard Pierson Museum, Amsterdam, *BABesch* 39 (1964) 144-148 [over stukjes uit de 1e eeuw v.Chr.].

² M. de Vos, *L'Egittomania in pitture e mosaici romano-campani*, Leiden 1980, 24-25, plaat XXIV.

³ L. Barré, *Herculaneum et Pompéi* VIII. *Musée secret*, Parijs 1841 (en later, hier naar editie van 1877, 96-102, citaat p. 97, plaat 19a (in facsimile met modern commentaar uitgegeven te Rome in 2001 door L. García y García en L. Jacobelli).

⁴ Zie bijvoorbeeld M. Grant/A. Mulas, *Eros in Pompeii*, München 1975, 157-159 (Napels, inv. 27.693 en 11.0878).

⁵ Over het gebruik van seksuele voorstellingen in de huiselijke sfeer zie het voortreffelijke boek van J. Clarke, *Looking at Lovemaking*, Berkeley 1998.